

Ю. О. Павлов

ЧИННИКИ АКТИВНОЇ ПОЗИЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЩОДО ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ НА СУЧАСНОМУ РИНКУ ПРАЦІ

Анотація. У статті наголошується, що професійна діяльність фахівців відповідно до вимог ринку спричинила низку проблем, які передусім стосуються адаптації до реальних умов праці. Особливого значення при цьому набувають адаптивні чинники, зокрема щодо відповідальності за результати праці, здатності приймати самостійні рішення у виборі професій, вирішення проблемних ситуацій, окреслення цілей і мотивів професійної діяльності на всіх етапах професійного становлення з урахуванням вимог і потреб сучасного ринку. В умовах ринкових перетворень особливого значення набуває проблема професійної активності. Власне, це проблема здатності, яка характеризується насамперед рівнем активності і самостійності фахівця у процесі реалізації окреслених цілей і мотивів щодо вирішення складних професійних завдань на засадах міжособистісної співпраці. Успішна професійна адаптація і самореалізація молоді передбачає наполегливу і напружену працю, опанування сучасними особистісними професійними компетентностями, здатність до роботи в групі в умовах системного саморозвитку, готовність до ефективного професійного вибору під час освоєння сучасних соціально-економічних ролей. Реалізація професійно-педагогічної адаптації майбутнього фахівця ґрунтується насамперед на формуванні індивідуального стилю діяльності за умови, що вибір адаптивних чинників здійснюється шляхом аналізу його особистісного і професійного потенціалу, зіставлення професійно-особистісних орієнтацій і можливостей особистості щодо реалій педагогічної діяльності в умовах ринкових змін.

Ключові слова: професійна адаптація, професійна самореалізація, мотивація, самооцінювання, праця, фахівець, ринок, компетентність, конкуренція.

Постановка проблеми. Інтенсивний розвиток технологій, присутність на ринку праці поколінь Y і Z, модернізація виробничих процесів, відкриття міжнародних ринків дедалі більше змінюють функціонування ринку праці та його ландшафт.

Ринкові умови діяльності суттєво змінили професійні цілі і мотиви, вимоги і потреби ринку щодо ефективної взаємодії із соціальним та професійним середовищем. Зміна умов праці зумовила нові вимоги до особистості щодо готовності до професійної адаптації, забезпечення відповідної якості результатів діяльності, стійкої конкурентної позиції на ринку. Затребувана активна

позиція щодо компетентнісного професійного вибору, формування професійного досвіду, оволодіння сучасною системою компетентнісної підготовки на засадах конкурентоздатності.

Через істотні темпи економічних змін деякі із сучасних професій і навичок, необхідних для їх виконання, застарівають, і, можливо, в недалекому майбутньому нам доведеться конкурувати з роботами. Це зумовлює необхідність впровадження нових методів і підходів щодо професійної адаптації майбутніх фахівців до виходу на ринок праці [4].

Вчені і роботодавці наголошують на компетентнісних вимогах, необхідності підготовки фахівців до професійної мобільності, готовності до командної роботи, здатності працювати

в групі задля виконання багатофункціональних завдань. Важливо уже на початковому етапі професійного становлення розвивати творче мислення, аналізувати соціально-економічні умови, ситуацію на ринку. А професійна адаптація є одним із найважливіших процесів у професійному становленні і професійній самореалізації людини. Особливої ваги вона набуває в ринкових умовах праці. Насамперед ця здатність характеризується показником активності в реалізації окреслених цілей діяльності щодо професійного вибору у процесі розв'язання складних проблем і ситуацій на етапі професійного становлення і професійного саморозвитку [5].

Варто наголосити, що показниками високого ступеня психологічної адаптованості є адекватне емоційне реагування людини на кризову ситуацію з адекватною її оцінкою та оцінкою себе в цій ситуації, що пов'язано з достатнім рівнем розвитку емоційно-вольових якостей та впевненості в собі: здатністю свідомо керувати своїми емоціями з високим рівнем саморегуляції, рішучістю, дисциплінованістю, організованістю, самоконтролем тощо [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання реалізації професійно-педагогічної адаптації майбутнього фахівця досліджували такі вчені: О. М. Коберник, Г. В. Терещук, Д. О. Тхоржевський, В. К. Сидоренко та ін. Однак вивчення потребує адаптивна поведінка спеціаліста на етапі входження в професію в умовах ринкових змін, що підтверджує актуальність і доцільність цього дослідження.

Мета статті — обґрунтувати чинники професійної адаптації і самореалізації особистості в умовах соціально-економічних реалій.

Виклад основного матеріалу. Професійний розвиток особистості в умовах ринку насамперед передбачає активну позицію стосовно професійної адаптації, зокрема щодо професійного вибору, розвитку мотивації, професійного досвіду, оволодіння сучасною компетентнісною системою на засадах активної особистісної позиції на ринку праці. Ринкові умови діяльності зумовлюють нові вимоги до особистості щодо результативності праці, конкурентоздатності та мобільності на всіх етапах професійного становлення, усвідомлення особистісного сенсу, власних емоцій і емоційних відносин, свого характеру, своєї особистісної спрямованості і світогляду у взаємодії з іншими працівниками

за умови сприйняття себе як члена професійного колективу, здатного діяти відповідно до вимог і потреб ринку, бути мотивованим до активної діяльності і мобільності [5; 6]. Важливою тут є здатність до професійної адаптації, реалізації власного особистого та професійного потенціалу в контексті сучасних соціально-економічних реалій. Професійна адаптація розглядається як процес початку професійної діяльності. Вчені доводять, що існують внутрішні і зовнішні чинники, які впливають на процес професійної адаптації. Причому внутрішні чинники зумовлені якостями особистості, її адаптаційним потенціалом. Зовнішні чинники передбачають:

- окреслення чіткого змісту професійної діяльності, її цілей, засобів, технологій;
- характеристики професійного середовища;
- характеристики умов професійної діяльності;
- висвітлення неформальних психологічних зв'язків і відносин у закладі праці.

Розрізняють такі типи професійної адаптації [1; 7]:

- професійно-діяльнісна адаптація до професійної діяльності (її змісту, цілей, засобів, технологій здійснення, режиму та інтенсивності);
- нормативна: адаптація до вимог виробничої, трудової дисципліни, відповідність організаційним нормам, правилам;
- соціально-професійна: адаптація до професійно-рольових і соціальних функцій, того чи іншого статусу тощо;
- соціально-психологічна: адаптація до нетипових соціально-психологічних рольових функцій, правил і цінностей, нетипових правил і відносин у тому чи іншому професійному середовищі, колективі, організації;
- соціальна адаптація до тих чи інших соціальних умов і обставин конкретного професійного середовища, де відбувається професійна діяльність фахівця [8; 9].

Професійна адаптація молодого фахівця — перманентний процес подолання внутрішніх і зовнішніх труднощів, перешкод. Це створює відповідні стресові ситуації, подолання яких зумовлює потребу в додаткових знаннях і компетентностях [4; 5].

Слід зазначити, що успішна адаптація неможлива без постійної самоосвіти і самовиховання молодого фахівця. Все це передбачає наявність у нього навичок саморегулювання і самовдосконалення. Вчені наголошують, що труднощі

адаптації особистості пов'язані з низьким рівнем саморегулювання поведінки і діяльністю, спричиненою недостатньою підготовленістю стосовно самоорганізації, невмінням керувати собою і своєю поведінкою, скласти правильний режим дня і дотримуватись його тощо [6; 9].

На успішність професійної адаптації молодих фахівців впливає також своєрідність їхніх індивідуально-психологічних і психотипових особливостей. Провідну роль у цьому відіграє система цінностей особистості фахівця, що визначає його орієнтації та ставлення до себе самого, співробітників і керівників, обраної професії, службових обов'язків. І цілком очевидно, що ці відносини можуть виявитися як позитивними, так і негативними. На особливості адаптаційної поведінки особистості впливає наявність у неї так званих дезадаптивних комплексів [1; 8].

Існують певні проблеми щодо професійної адаптації особистості в умовах ринку, а саме:

- недостатній рівень знань про вимоги і потреби сучасного ринку праці;
- незнання особливостей професійної діяльності в умовах ринкових відносин;
- неусвідомлене сприйняття факторів професійного успіху;
- нездатність визначити мотиваційні чинники в сучасному професійному середовищі;
- неготовність бути мобільним і конкурентоздатним на ринку;
- неготовність до ефективної діяльності в реальних умовах праці, під час виконання конкретних функціональних обов'язків;
- несприйняття потреби системного набуття додаткових знань і умінь, творчого саморозвитку, самореалізації;
- неготовність до ефективної і результативної праці на основі опанування сучасних ринкових цінностей;
- нездатність проявляти в професійному середовищі професійно важливі якості і здібності з усвідомленням практичної значущості, виконання роботи відповідно до окреслених цілей і мотивів;
- неготовність до роботи в групі і спільної взаємодії щодо якості і результативності поставлених завдань у тій чи іншій галузі діяльності.

Аналізуючи зазначене вище, можна стверджувати, що виникає необхідність самооцінювання особистості щодо проблеми професійної адаптації і самореалізації.

Суттєві зміни у виробництві, потужний розвиток ринкової економіки спричинили зміну професійної структури та зміни у професійній діяльності, що зумовлює потребу у відповідних дослідженнях, вивченні чинників. Самореалізація особистості розглядається нами передусім як досягнення особистих цілей щодо професійного вибору, мотивації, ефективної адаптації в ринкових умовах діяльності.

Слід зазначити, що діяльність характеризується окресленням усвідомленої мети і конкретних цілей і мотивів, практичною спрямованістю щодо конкретного професійного середовища. При цьому мотивація розглядається як внутрішня рушій, що спонукає людину до діяльності. Мотиви діяльності та поведінки людини генетично пов'язані з її органічними і культурними потребами. Потреби породжують інтереси, тобто спрямованість особистості на певні об'єкти з метою пізнати і опанувати їх.

Будь-яка діяльність, фізична чи розумова, може стати творчою діяльністю або творчістю, що суттєво впливає на професійне становлення особистості.

Для творчої діяльності характерною є здатність до продукування власних ідей, створення нових підходів, методів і прийомів, здійснення експериментальних досліджень тощо. Важливою є здатність змінювати методи, прийоми у тій чи іншій галузі, створювати нове знаряддя, пропонувати конкретну ідею щодо розв'язання складної професійної проблеми. Творчі, креативні працівники здатні ефективно адаптуватися до нових умов праці, займати високі конкурентні позиції на ринку [3; 9].

Варто наголосити, що саме творчий розвиток особистості на основі реального самооцінювання, усвідомлення того, на що людина вважає себе здатною, чого їй бракує і що, як вона вважає, є можливим досягнути в тій чи іншій галузі діяльності, є головною передумовою активної позиції особистості на ринку.

Суттєвими у виборі професії є професійно-значущі якості майбутніх кадрів щодо стандартизованих оцінок персоналу з опорою на потреби і вимоги працедавців, враховуючи психологічний профіль, для конкретних умов діяльності. Важливими також є засади самооцінки особистості у контексті вибору майбутньої професії за перцептивними діями, моторикою, мнемічними властивостями та емоційно-вольовою сферою [4].

Серед студентів Українського державного університету імені Михайла Драгоманова було проведено опитування, одне із запитань анкети звучало так: «Чи готові Ви зробити професійний вибір в умовах сучасного ринку праці?». Варіанти відповіді: так, орієнтуюся у вимогах ринку; частково орієнтуюся — тільки в аналізі простих ситуацій і завдань; ні, я не здатний до ефективного професійного вибору.

Результати опитування засвідчили, що тільки 21,4% респондентів готові до оптимального професійного вибору в умовах ринку; 48,7% респондентів не готові; 29,9% респондентів визнали, що готові частково, однак можуть здійснювати професійний вибір тільки за допомогою наставників на рівні аналізу простих ситуацій і завдань (рис. 1).

На запитання «Чи мотивовані Ви до активної професійної діяльності?» було отримано такі відповіді:

- 44,4% респондентів не мотивовані до активної професійної діяльності, в них відсутнє усвідомлення власної професійної придатності;
- 12,5% респондентів володіють мотивацією до активної професійної діяльності; на нашу думку, мотивація до активної професійної діяльності пояснюється насамперед вдалим вибором професії, що, своєю чергою, відповідає їхнім інтересам і уподобанням;
- у 43,1% респондентів є деякі мотиви до активної професійної діяльності, які стосуються

прийняття окремих простих професійних рішень (рис. 2).

Відповіді на запитання «Чи усвідомлюєте Ви особистісну роль в адаптації на сучасному ринку праці?» розподілились таким чином (рис. 3):

- 25,6% респондентів відповіли «так», що підтверджує достатній рівень адаптації до виконання професійної діяльності в сучасних ринкових умовах;
- 53,9% респондентів визнали, що «не зовсім», і вважають, що найбільш важливою є роль і професійні умови організації;
- 20,5% відповіли «ні».

Отже, аналізуючи зазначене вище, можна дійти висновку, що важливими чинниками професійної адаптації і самореалізації майбутніх фахівців в умовах ринку є:

- здатність до професійного самовизначення на етапі професійного становлення;
- розвиток мотивації щодо активного сприйняття професійних проблем і ситуацій у контексті ринкових потреб;
- розвиток усвідомленого сприйняття особистісної ролі у здійсненні професійної діяльності;
- системне ознайомлення із ситуацією на сучасному ринку праці.

Висновки. Аналізуючи зазначене вище, можна стверджувати, що більшість респондентів не готова до самостійного професійного вибору, значній кількості майбутніх фахівців властивий низький рівень мотивації до професійної діяльності.

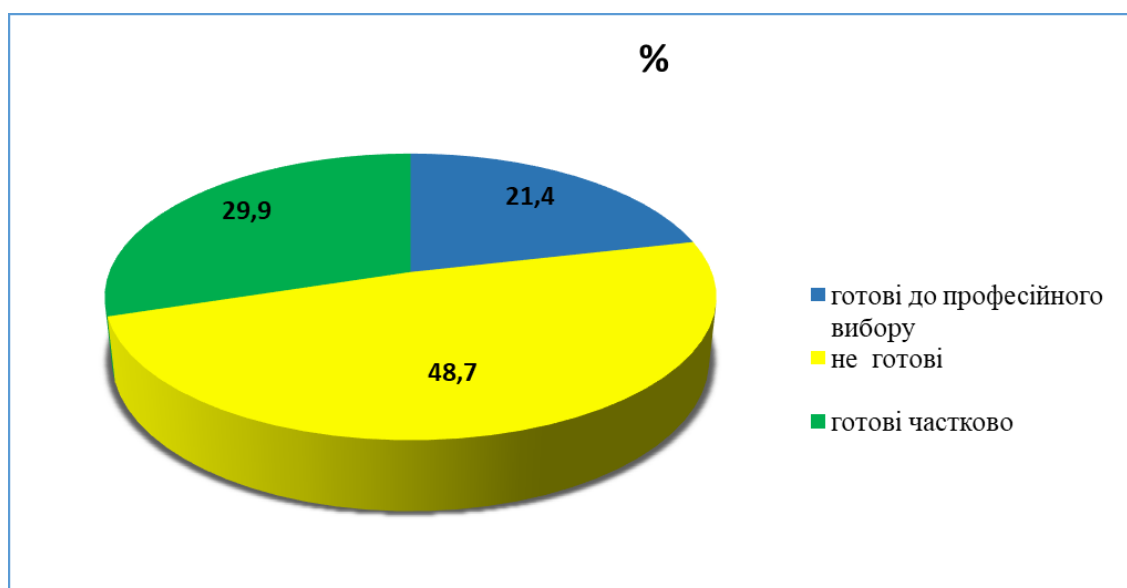

Рис. 1. Рівень відповідності студентів сучасним вимогам ринку праці (%)

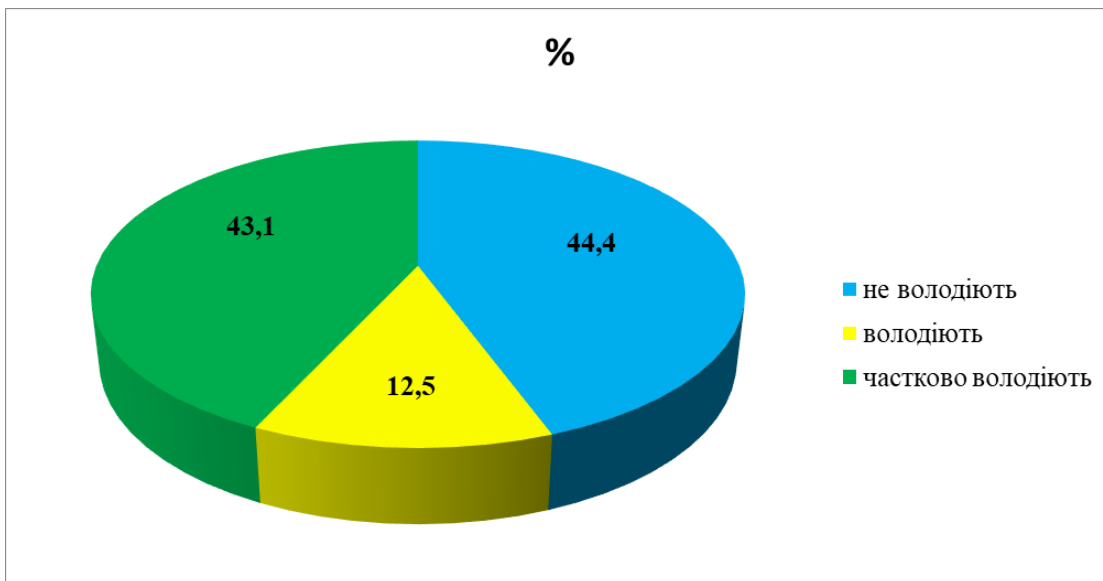

Рис. 2. Мотивація до активної адаптації на сучасному ринку праці

ності та впевненості у своїй успішній самореалізації.

Варто наголосити, що респонденти недостатньо мірою усвідомлюють у ціннісному сенсі особистісну роль результатів власної праці, власного професійного розвитку, рівня професіоналізації як чинників ефективності праці та професійної діяльності закладу праці, що суттєво впливає на їхню конкурентоздатність,

ефективність їхньої діяльності, успішність і самореалізацію на сучасному ринку праці.

Отже, суттєвим у підготовці молоді до виходу на сучасний ринок праці є розвиток пізнавальних процесів особистості, зокрема мислення. Важливим є також розвиток індивідуальних особливостей творчого мислення у вирішенні складних професійних ситуацій і завдань; мотивації, впевненості майбутніх фахівців у власних здатностях

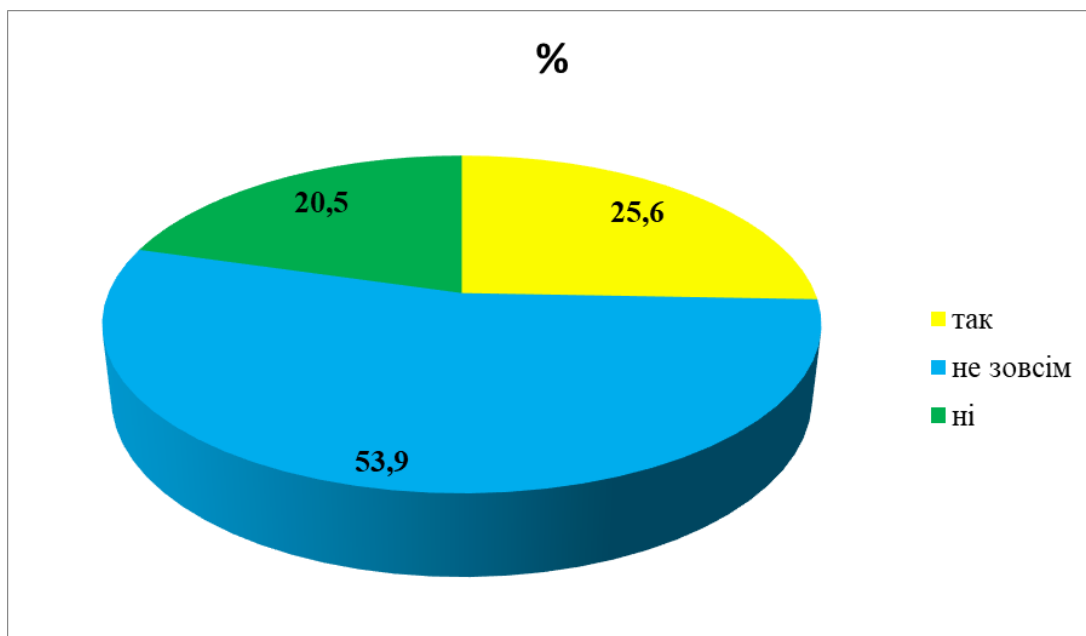

Рис. 3. Усвідомлення особистісної ролі в адаптації на сучасному ринку праці

і можливостях щодо активної адаптивної позиції в самореалізації з урахуванням систематичного аналізу ринку, соціально-економічних викликів, вимог і потреб роботодавців, ціннісного усвідомлення результатів власної праці.

Список використаних джерел

1. Тхоржевський Д. О. Методика трудового та професійного навчання. Вид. 4-те, переробл. та допов. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001. Ч. 3. Методика технічної праці у 5–9 класах. 219 с.
2. Технології: 11 кл. : підручник для загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту, академічний рівень / О. М. Коберник та ін. Київ : Літера ЛТД, 2010. 160 с.
3. Тхоржевський Д. О. Методика трудового та професійного навчання. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. Ч. 2. Загальні засади методики трудового навчання. 184 с.
4. Лозовецька В. Т. Професійна орієнтація молоді в умовах сучасного ринку праці : монографія. Київ, 2012. 163 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/2950/> (дата звернення: 10.05.2023).
5. Лозовецька В. Т. Професійна кар'єра особистості в сучасних умовах праці : монографія. Київ : Міленіум, 2015. 244 с.
6. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Просвіта, 2000. 363 с.
7. Державний стандарт освітньої галузі «Технологія». *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2003. № 1. С. 3–6.
8. Сидоренко В. К., Дмитренко П. В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. для вищ. пед. закл. освіти. Київ : РННЦ «ДІНІТ», 2000. 259 с.
9. Інноваційні педагогічні технології у трудовому навчанні : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О. М. Коберника, Г. В. Терещук. Умань : СПД Жовтий, 2008. 212 с.

References

1. Tkhorzhevskiy, D. O. (2001). *Metodyka trudovoho ta profesiinoho navchannia [Methodology of labor and professional training]*. (4th ed., rev.). Kyiv: NPU named after M. P. Drahomanov. Part 3: *Metodyka tekhnichnoi pratsi u 5–9 klasakh [Techniques of technical work in grades 5–9]* [in Ukrainian].
2. Kobernyk, O. M., Tereshchuk, A. I., Hervas, O. H., Avramenko, O. B., Yashchuk, S. M., & Berbets, V. V. (2010). *Tekhnolohii [Technologies]*. Kyiv: Litera LTD [in Ukrainian].
3. Tkhorzhevskiy, D. O. (2000). *Metodyka trudovoho ta profesiinoho navchannia [Methodology of labor and professional training]*. Kyiv: NPU named after M. P. Drahomanov. Part 2: *Zahalni zasady metodyky trudovoho navchannia [General principles of labor training methods]* [in Ukrainian].
4. Lozovetska, V. T. (2012). *Profesiina orientatsiia molodi v umovakh suchasnoho rynku pratsi [Professional orientation of youth in the conditions of the modern labor market]*. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/2950/> [in Ukrainian].
5. Lozovetska, V. T. (2015). *Profesiina kariera osobystosti v suchasnykh umovakh pratsi [Professional career of an individual in modern working conditions]*. Kyiv: Milenium [in Ukrainian].
6. Nisimchuk, A. S., Padalka, O. S., & Shpak, O. T. (2000). *Suchasni pedahohichni tekhnolohii [Modern pedagogical technologies]*. Kyiv: Prosvita [in Ukrainian].
7. Derzhavnyi standart osvithoi haluzi "Tekhnolohiia" [State standard of the educational field "Technology"] (2003). *Trudova pidhotovka v zakladakh osvity — Labor training in educational institutions, 1, 3–6* [in Ukrainian].
8. Sydorenko, V. K., & Dmytrenko, P. V. (2000). *Osnovy naukovykh doslidzhen [Fundamentals of scientific research]*. Kyiv: RNNTs "DINIT" [in Ukrainian].
9. Kobernyk, O. M., & Tereshchuk, H. V. (Eds.). (2008). *Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii u trudovomu navchanni [Innovative pedagogical technologies in labor education]*. Uman: SPD Zhovtyi [in Ukrainian].

Yu. O. Pavlov

FACTORS OF AN ACTIVE PERSONAL POSITION REGARDING PROFESSIONAL ADAPTATION IN THE MODERN LABOR MARKET

Abstract. *The article emphasizes that the respondents are insufficiently aware of the value of the personal role of the results of their own work, their own professional development, the level of their professionalization as factors of work efficiency and the professional activity of the work institution, which significantly affects the competitiveness of future specialists, the effectiveness of their work, success and self-realization in the modern labor market. In modern working conditions, in the conditions of market transformations, the problem of professional adaptation acquires special importance. Strictly speaking, this is a problem of ability, which is characterized, first of all, by the level of activity of a specialist in the implementation of outlined goals regarding professional choice in solving real problems*

and situations at the stage of professional formation and professional self-development in new conditions of activity. A condition for successful professional adaptation and self-realization of young people is persistent and intense work, first of all, in mastering modern personal and professional competencies, conditions for self-development, readiness for independent professional choice at all stages of professional development. The implementation of professional and pedagogical adaptation of the future specialist involves, first of all, the formation of an individual style of activity, provided that the selection of adaptive factors is carried out by analyzing the personal and professional potential of the future specialist, comparing the professional and personal orientations and capabilities of the individual, comparing them with the capabilities of the individual himself in relation to the realities of pedagogical activity in conditions of market changes.

Keywords: professional adaptation, professional self-realization, motivation, self-evaluation, work, specialist, market, competence, competition.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Павлов Юрій Олексійович — канд. психол. наук, д. пед. наук, старший науковий співробітник, професор кафедри технологічної освіти, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ, Україна, yuriypavlov2017@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/009-0008-7658-1143>

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Pavlov Yu. O. — PhD in Psychology, D. Sc. in Pedagogy, Senior Researcher, Professor of the Department of Technological Education, Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov, Kyiv, Ukraine, yuriypavlov2017@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/009-0008-7658-1143>

Стаття надійшла до редакції / Received 15.05.2023